

ВІДРОДЖЕННЯ КОЗАЦТВА НА ПІВДЕННОМУ ЗАХОДІ УКРАЇНИ (1917-1918 рр).

Українське козацтво на початку ХХ ст. стало важливим фактором у боротьбі за відновлення української державності. Але процес його становлення супроводжувався досить складними історичними подіями, які неоднозначно трактуються у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців.

Проблема привертала певну увагу ще в часи 1917-1921 рр. Але до початку 90-х років ХХ ст. вона обговорювалася учасниками Української революції, які опинилися в еміграції, та головним чином істориками української діаспори. Проте не знайшла широкого опрацювання, а тому представлена незначною кількістю робіт, здебільшого учасників революційного та вільнокозачого руху.

Цим, до певної міри, викликана певна суб'єктивність деяких праць. До того ж їх автори не стояли осторонь від боротьби між різними політичними угрупованнями, що розгорнулася в еміграції [1]. Обмеженість доступу до документальних джерел також не сприяла піднесенню рівня наукових робіт.

Велике значення для вивчення цієї проблеми мав вихід у Коломиї у 1935 р. книги З. Стефаніва [3]. Серед праць з історії Вільного козацтва найбільш цінними слід назвати книгу Р. Бориса (1934 р.) [1], статті О. Думіна та Шульгіна на сторінках Енциклопедії українознавства.

Історії найбільшого вільнокозачого підрозділу – Звенигородського коша присвятив історичний нарис О. Доценко. Певною мірою до проблем розвитку Вільного козацтва звернулися і перші літописці Української революції. В. Винниченко, П. Христюк та М. Шаповал обмежилися формуванням окремих узагальнюючих оцінок [4; 5; 6]. Більше уваги вільнокозачому рухові приділили І. Мазепа та Д. Дорошенко [7]. У післявоєнний період еміграційні дослідники історії Вільного Козацтва не додали загалом нічого нового до наукового доробку своїх попередників [8]. Отже, історики українського зарубіжжя започаткували процес вивчення історії Вільного Козацтва, увівши до наукового обігу наявну за кордоном джерельну базу.

Радянські історики епізодично згадували про Вільне Козацтво при висвітленні подій громадянської війни в Україні. Серед їхнього наукового доробку окремо слід виділити роботи І. Шабатіна, П. Гарчева, А. Горба, Г. Карпенка, які, дотримуючись заідеологізованого погляду, водночас досить інформативно висвітлили окремі аспекти діяльності Вільного Козацтва [9].

З утворенням незалежної Української держави значно зріс інтерес до історії її війська. Створення організації Вільного Козацтва стало темою дослідження В. Голубка, В. Солдатенка [10;11]. Згадки про Вільне Козацтво є і в роботах сучасних істориків – біографів – П. Скоропадського, В. Горєлова, Р. Пирога, Ф. Проданюка [12]. Серед них варто окремо виділити наукові публікації П. Захарченка [13], присвячені селянсько-повстанському рухові 1918 р. Нині ці роботи відбивають останні досягнення вітчизняної історичної науки щодо Вільного Козацтва.

Отже, маємо констатувати, що в історіографії більшість авторів не приділили достатньо уваги регіональному аспекту цієї теми. Дослідники проблеми, починаючи з Р. Бориса, О. Бантиш-Каменського і до В. Голубка та В. Лободаєва, спираються на історію Звенигородського коша Вільного Козацтва. Досліджуючи його організацію, розвиток та діяльність, роблять висновки та виводять закономірності, які поширюють на розвиток і діяльність Вільного Козацтва в інших регіонах України. Автори подають епізодичну інформацію та часто допускають фактологічні помилки. Це призводить до хибних методологічних висновків.

Тому, на наш погляд, важливо в дослідженні проблеми Вільного Козацтва подати спільні та відмінні риси розвитку і діяльності його в різних регіонах України. Це буде сприяти

відтворенню цілісної картини історичного процесу, надасть можливість більш об'єктивно виявити методологічні закономірності розвитку і діяльності Вільного Козацтва (надалі – В.К.).

У цій статті подається процес створення та розвитку В.К. в Одесі та Херсонській губернії (тобто на Південному Заході України). Автор намагається показати відмінні риси організації і діяльності В.К. в цьому регіоні.

Джерельною базою дослідження є комплекс публікацій документів, періодичні видання та мемуарна література. Документи В.К. навесні 1918 р. знищились німецькими та австрійськими окупантами під час його ліквідації. Докладно про це подається нижче. Дослідники змушені користуватись мемуарною літературою та періодичною пресою. Це, зокрема, офіційні урядові видання – “Вісник Генерального Секретаріату України” (Київ, 1918 р.), “Державний вісник” (Київ, 1918 р.); видання військового характеру – “Вісник Українського Генерального Комітету” (Київ, 1917 р.), “Рідний курінь” (Одеса, 1917-1918 рр.). Для написання статті була використана також мемуарна література. Незважаючи на суб'єктивізм більшості мемуаристів, їх праці дають багато нової джерельної інформації, допомагають зрозуміти сутність взаємозв'язку в розвитку вільнокозацького руху та інших суспільно-політичних процесів. Особливо цінні та інформативні свідчення містять спогади керівників та членів вільнокозацьких організацій – Ю. Тютюнника, П. Скоропадського, Я. Водяного, Ф. Мелешка [14; 15; 16; 17]. Від початку наукового дослідження перед дослідниками постало дві проблеми: політична позиція В.К. та його стосунки з українською владою і проблема соціальної бази та характеру козацького руху.

Політична позиція В.К. та його стосунки з Українською Центральною Радою (надалі – УЦР) поділили дослідників на два непримиренних табори за ідеологічною концепцією – лівосоціалістичний та гетьманський. Обидва табори визнавали стихійність виникнення та політичну незалежність руху навесні 1917 р., мали розбіжність у поглядах на політичну позицію влітку та восени 1917-1918 рр. Так, діячі УЦР В. Винниченко [4.-С.51-53] та П. Христюк [5.-С.15-16, 187-188] вважали, що здоровий народний рух, який мав підтримати революцію та УЦР, був втрачений діями Скоропадського та Полтавця-Остряниці. З іншого боку, прихильники гетьмана Скоропадського стверджували, що з самого початку козацький рух був консервативним та антисоціалістичним [18]. Цієї позиції дотримуються сучасні дослідники Г. Папакін [19.-С.81-84], Т. Осташко [19.-С.81-84; 20.-С.1]. Особливу позицію займав Р. Млиновецький [21.-С.145]. Він доводив, що ні УЦР, ні Скоропадський не мали впливу на В.К. На нього впливав самостійницький рух, яким керували Міхновський, Луценко та інші.

Компромісну позицію відстоюють В. Мусієнко і В. Лободаєв [22.-С.1-3]. Вони стверджують, що до жовтня 1917 р. козацький рух залишався лояльним до УЦР, але мав розбіжність з нею. Позиція руху змінилася в жовтні 1917 р. під впливом Тимчасового уряду та більшовицького заклоту. Навіть після цього В.К. знаходилося у конструктивній позиції до УЦР. Скоропадський до кінця грудня не брав участі у козацькому русі. В цих умовах велике значення мала політична позиція місцевих органів В.К. У березні – квітні 1917 р. почали виникати осередки В.К. по всій Україні.

На Південному Заході України осередком виникнення козацтва стала Одеса. Цьому сприяли декілька факторів. Місто було центром військового округу і наближене до фронту, а також мало сталі традиції українського національного руху. Велике значення мав і суб'єктивний фактор. На наш погляд, треба зважити на те, що на Півдні України від самого початку виникнення козацький рух очолили самостійники Іван Луценко та Сергій Шелухін [23.-Ф.Р.74.-Оп.1.-Спр.1.-Арк.6-7]. Це обумовило політичну позицію організації В.К. Півдня України, яку вони захищали і намагалися поширити на всі регіони України. Друга важлива проблема, про яку згадувалось вище, соціальна база козацького руху. Дослідники В.К., визначаючи його неоднорідність, недостатньо займалися цією проблемою. Вони вважали вільнокозацький рух селянським [10.-С.27]. Лише М. Шкільник зазначав, що вільнокозацький рух охопив робітників по містах і по залізничній сітці [24.-С.108].

Автор статті вважає, що В.К. не було переважно селянською організацією. Про це свідчать мемуари учасників В.К. з міст України [25]. Це підтверджує й організація та діяльність В.К. в

Одесі, яке виникло у кінці квітня 1917 р. Від самого початку воно мало декілька особливостей, які відрізняли його від Звенигородського Коша. Центром його стало місто, а не сільська місцевість. Першими учасниками були молоді люди з “Союзу Української Молоді”. Вони у кінці березня 1917 р. піднялися на боротьбу в Одесі. До складу Союзу входили семінаристи, гімназисти і учні середніх навчальних закладів, всього – 500 осіб. У квітні із “Союзу Української Молоді” виділилась група, що заснувала “Одеську Січ”. Український Військовий Комітет на чолі з Іваном Луценком – членом Генеральної Ради УВК дав їм інструктора [26.-С.20]. Спочатку були сформовані дві сотні по 30-40 осіб. Поступово чисельність сотень збільшувалася. Соціальною базою стали робітники, службовці, торговці, ремісники та селяни навколишніх сіл. Український Військовий Комітет використовував їх для вартової служби з охорони громадського порядку. Козаки займались стройовим, вогневим та тактичним військовим вишколом. Командував і вишколював “Січ” спочатку Янів, полонений, старший десятник УСС, пізніше один із січовиків [27.-С.13-14]. Уніформою “Січі” був кашкет із жовто-блакитними стрічками і знаком архистратига Михайла. Стройовий “Статут” вони взяли з УСС, а з команд Богданівського полку запозичили привітання. З виховною метою козаки читали уривки з книжки О. Назарука “Слідами УСС”. У друкарні, яку вони відбили у червоногвардійців, набирали відозви проти Корнілова [28.-С.46-47].

У червні 1917 р. в Одесі осавул Кубанського Війська В. Сахно-Устимович сформував за сприяння В.К. Гайдамацький полк, а в серпні й другий [26.-С.20]. У той час УГВК створив відділ В.К. на чолі з Аполлоном Певним. При штабі Одеського військового округу діяли інструкторські курси для підготовки організаторів В.К. Вони, однак, не встигли розгорнути роботу, оскільки почалась війна УНР з Радянською Росією [22.-С.2-3].

В.К. Одеси стояло на позиціях рішучої підтримки самостійності України. Це породжувало ідеологічний конфлікт з більшовиками. Одночасно з виникненням козацтва формувалися загони Червоної гвардії, а також очолювані Урицьким, Конгуном і Вчителем так звані “дружинники робітничої молоді”. Незабаром почалися збройні сутички [29].

Велику маніфестацію більшовицької гвардії українці обстріляли з кулеметів. Начальника гвардії Конгуна було вбито. 30 листопада почалися запеклі бої. Гайдамацькі курені наступали з другої станції Фонтанів, їх базою стали головний вокзал і Олександрівська дільниця. Після триденного протистояння українці перемогли. Відбувся прилюдний похорон тих гайдамаків, що не мали в Одесі рідні. Вулицею пливли одна за одною шістдесят трун, вкритих червоною китайкою на знак жалоби. Січовиків було вбито двох, їх поховали з панахидою, співом “Вже воскресла” і салютом [30].

Після прибуття 15 січня 1918 р. більшовицьких частин з Росії в Одесі була встановлена Одеська Радянська Республіка. Частина січовиків залишилась у місті, частина вступила до лав українського війська. Більшість січовиків вступили до 1-ї Студентської сотні та брали участь у протигетьманському повстанні.

Вільнокозацький рух поступово поширювався на Херсонську губернію. Велику роль у цьому відіграв Іван Луценко. Про це згадує організатор Вільного Козацтва у Глодосах (сучасна Кіровоградська область) Фотій Мелешко :“І рішаємо організувати В.К., за це діло з особливим завзяттям взявся Ілько Бондаренко. Тоді до наших рук попав “Статут” доктора Луценка, на підставі того “Статуту” ми і взялися організувати Вільне Козацтво. Організаційна схема УВК в тому “Статуті” була продумана Центральною Радою, той “Статут” було затверджено” [31.-С.36-38].

В.К. на Херсонщині мало більше спільних рис з козацтвом інших регіонів України. Соціальною базою тут стало селянство та сільська інтелігенція. Найбільше організацій виникло на півдні сучасної Кіровоградщини, Херсонської та на півночі Миколаївської областей. Центрами стали Ревуцьк, Глодоси, Маркове (сучасна Кіровоградська область). У Глодосах курінним отаманом був Ілько Бондаренко, а в Марковому – Кульчицький. У Ревуцькому курінним отаманом обрали Дмитра Хорунжого [32.-С.18].

Слід зауважити, що в дослідженнях недостатньо розкрита тема зв'язків УВК з попереднім українським національним рухом і “Просвітами”. Велику роль відіграли “Просвіти”, які діяли у цих місцях ще з 1907 р. У Ревуцькому майже всі чоловіки просвітяни вступили у В.К. За їх прикладом пішли інші з Ревуцького, а далі – із сіл. Отже, “Просвіта” дала кадри для куренів і стала джерелом пробудження і виховання національно-державної свідомості.

Формуванню куренів В.К. сприяло повернення вояків царської армії з фронтів. Вони мали гарний військовий вишкіл та багатий досвід. Цей аспект проблеми недостатньо висвітлений у публікаціях дослідників, тому автор вважає, що потрібно приділити йому більше уваги.

Військова організація коша складалась за принципами військово-міліцейської територіальної оборони. Штаб Ревуцького куреня знаходився у залишеному господарями маєтку Олексія Івановича Ревуцького. Тут було 150 козаків, якими командував учень фельдшерської школи М. Шевченко і одна кінна сотня – 30 вершників, яку організував юнкер Київської Костянтинівської школи Герасим Нестеренко. Крім цього, кожне село мало власну охорону, тісно пов'язану зі штабом куреня, і свого кінного зв'язкового. Штаб куреня тримав зв'язкових у важливіших комунікаційних вузлах і навколишніх волостях (Піщаний Брід, Лиса Гора, Добрянка, Липняжка, Тишківка). У деяких більших селах охорона досягала 50 і більше козаків. Козак, що ніс службу, мав на лівому рукаві жовто-блакитну пов'язку, а на шапці таку ж коротеньку стрічку. Загальні збори куреня нараховували 600 козаків. Була домовленість оголошувати раптовий збір у старовинний спосіб через великий дзвін церкви, який було чути по всій волості. На той тривожний дзвін козаки всіх сіл негайно мали прибути на площу перед церквою в Ревуцькому. А коло церкви розташовувався штаб куреня [33.-С.44-46].

У Глодосах склалась інша організація керівництва В.К. Щоб уникнути отаманщини, була обрана козацька Стратегічна рада з восьми осіб. Головою ради став Фотій Мелешко. Проблемою козацьких організацій була відсутність зброї. Козаки Глодосів вирішили звернутися до Києва за нею. Ілько Бондаренко та Василь Бодур поїхали до столиці і добились зустрічі з Винниченком. За спогадами І. Бондаренка: “...Винниченко дуже нас випитував, хотів знати чи ту зброю, що ми від них дістанемо, не використаємо проти них же. Чи не станемо ми контрреволюціонерами? Та, врешті, Винниченко наложив резолюцію на нашої заяві: “Видати 20 рушниць з багнетами і на кожну рушницю по 50 набоїв”. Зброю І. Бондаренко, подолавши всі перешкоди, привіз до Глодосів [31.-С.36].

Спогади І. Бондаренка підтверджують позицію певної недовіри УЦР та її керівників до В.К. Ці події відбувалися в кінці листопада 1917 р., коли вже УЦР мала конфлікт із Скоропадським, що вплинуло на ставлення УЦР до В.К. [19.-С.4-5].

Головним завданням козаків у листопаді – грудні 1917 р. стало роззброєння частин, які відходили з фронту і пересувалися через терени розташування. Майже всі відповідні операції відбувалися без сутичок [32.-С.20].

Стосовно дотримання громадського порядку, то коли траплялося якесь насильство чи крадіжка, висилалася відповідна кількість козаків. Дії по дотриманню громадського спокою поширювались і на інші волості. Так, у Глодосах сотня В.К., відбрала збіжжя, корів й коней, що забрали селяни у поміщиків. Все це вважалось згідно з законами УНР народним майном і до рішення влади повинно було охоронятися. Почали відбирати зброю в тих, що стріляли ночами і наводили жах на обивателів [31.-С.36-37].

Становище В.К. на Херсонщині змінюється після того, як Київ залишила українська влада, а більшовицькі війська захопили Єлисаветград та інші міста Півдня. Курінь у Ревуцькому, який мав більше сил та знаходився далеко від губернського центру, зміг відстояти повіт від більшовицьких військ до приходу німців.

Курінь у Глодосах був змушений налагоджувати стосунки із більшовиками. Козаки з тактичних міркувань погодились, щоб зберегти зброю та сили, перейменуватися в “червоне козацтво”. Але більшовики не пішли на це. Вони видали наказ прибути до Марково для боротьби з німцями. Тоді козаки зібрали добровольців та роззброїли загін червоних з 25 осіб. Вслід за цим було обеззброєно ескадрон кіннотників, і забрано 150 коней. В.К. сформувало дві

кінні сотні та чотири сотні піших. 17 лютого 1918 р. козаки Глодського куреня почали бій з більшовиками, що наступали й перемогли [31.-С.36-37].

На початку березня до районів розташування В.К. підійшли німецькі війська. 14 березня 1918 р. Ревуцький курінь (150 піших і 40 кінних козаків) вирушив на станцію Адабаш. Там вже були Глодський і Марковський курені. Була там і німецька піхота. Наступного дня прибув ще батальйон німецької піхоти і почався спільний успішний наступ на Ново-Українку [33.-С.27-39].

Однак, німецьке командування, не зважаючи на спільні військові дії, вимагало від уряду УНР ліквідації В.К. 5 квітня 1918 р. військовий міністр Жуковський видав наказ про його розпуск, що за допомогою німецьких підрозділів було зроблено. Почалися репресії проти керівників В.К. Було розстріляно німцями отамана Кульчицького та ін [34.-С.1-2; 33.-С.46].

Отже, вільнокозацький рух на Південному Заході України став частиною козацького руху, який виник в березні – квітні 1917 р. Відродження козацтва мало як спільні риси з В.К. всієї України, так і свої особливості. Спільними рисами були: стихійність, неорганізованість, вузькорегіональний характер, довгий час відсутність координуючого центру. В.К. за своїм характером було військово-міліцейською організацією, яка займалася і правоохоронною діяльністю. Під час війни УНР з більшовицькою Росією В.К., зіграло велику роль у протидії радянській владі. Це допомогло у контрнаступі українських та австро-німецьких військ у лютому-березні 1918 р. Серед відмінних рис можна виділити стійку самостійницьку політичну позицію і великий вплив організаторів В.К. цього регіону на весь вільнокозацький рух України. Головною рисою була відмінність соціальної бази. До його лав вступали старшини і колишні фронтові вояки, а крім них ще й молодь, як селянська так і робітнича, студенти університету, службовці та учні середніх шкіл. Багато організацій В.К. діяло не лише на селі, а і у містах, містечках. На жаль, УЦР не змогла скористатися політичним та військовим потенціалом В.К. Не дивлячись на це, В.К. зіграло певну роль у підготовці військових кадрів для армії УНР та у боротьбі з зовнішніми і внутрішніми ворогами незалежності України.

Джерела та література

1. Борис Р. Вільне козацтво. Ідея узброєного народу в 1917р. в Україні. – Львів, 1934.
2. Бантиш-Каменський О. До історії козацького руху на Україні в 1917-1918 рр. – Біла Церква, 1923; Тамарський Ю. Українське Вільне Козацтво // Вісті комбатанта. – 1962. – № 1; Цапко І. Роль Вільного Козацтва у визвольній боротьбі (3 нагоди 50-річного Ювілею Українських Збройних Сил) // Вісті комбатанта. – 1967. – № 5-6.
3. Стефанів З. Українські Збройні Сили 1917-1923 рр. – К., 1935.
4. Доценко О. Історія Звенигородського коша Вільного козацтва // Історичний календар-альманах "Червоної калини" на 1933 рік. – Львів, 1932.
5. Винниченко В. Відродження нації: В 3 т. – К.; Відень. – 1920. – Т. 2; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. – Прага, 1921. – Т. 1-2.
6. Шаповал М. Військо і революція. – Прага; Львів, 1923.
7. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції (1917-1920): В 2 т. – Прага, 1942; Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.– Ужгород, 1930. – Т. 2.
8. Смець В. Українське Вільне козацтво // Українське козацтво. – 1974. – №2; Задояний В. // Українське козацтво. – 1977. – № 1-2.
9. Шабатін І. Від скинення царату до влади Рад // 1917-1920 роки на Білоцерківщині. – Біла Церква, 1927; Гарчев П.І. Червона гвардія України у Жовтневій революції. – Харків, 1969; Горб А. Червона гвардія м. Катеринослав у Дніпропетровську в боротьбі за владу Рад. – Б.м., 1933.
10. Голубко В. Армія УНР 1917- 1918 рр. (Утворення та боротьба за державу). – Львів, 1997.
11. Солдатенко В.Ф. Українська революція :Історичний нарис. – К, 1999.
12. Горелов В.І. Павло Скоропадський – останній гетьман України. Сторінки історії. – К., 1995; Пиріг Р., Проданюк Ф. Гетьман Української Держави (Павло Скоропадський) // Українська ідея. Постаті на тлі революції. – К, 1994.
13. Захарченко П. Звенигородсько-Таращанське повстання на Київщині у 1918 році: погляд із сьогодення // Історія України – 1998. – № 7, 8; Захарченко П. Селянська війна в Україні: рік 1918. – К., 1997.
14. Тютюнник Ю. Революційна стихія // Дзвін. – 1991. – № 8.
15. Скоропадський П. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918рр.). – К.; Філадельфія, 1995.
16. Водяний Я. Українське Вільне Козацтво // Українське козацтво. – 1977. – № 4.
17. Мелешко Ф. Вільне козацтво 1917-1918 рр. // Українське козацтво. – 1980. – № 3-4.

18. Кущинський А. Традиційна національна державницька сила (з нагоди 60 років існування УВК) // Українське козацтво. – 1977. – № 4.
19. Папакін І. Отаман Вільного козацтва // Історія України. – 2000. – № 1.
20. Осташко Т. До історії українського вільнокозацького руху в еміграції (1919-1945) // Історія України. – 2000. – № 1.
21. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917-1918 рр. – Львів, 1994.
22. Мусієнко В., Лободаєв В. Генеральна Рада Вільного Козацтва: становлення, політична позиція, діяльність (жовтень 1917 – квітень 1918 рр.) // Історія України. – 2000. – № 37.
23. Державний Архів Запорізької області.
24. Шкільник М. Україна в боротьбі за державність. – Торонто, 1940.
25. Лисий М. Одна незаписана подія // За державність: матеріали до історії війська українського. – Торонто, 1964. – Зб. 10; Панченко І. Харківський слобідський кіш // Вісті комбатанта. – 1969. – № 2.
26. Цапко І. Роль Вільного Козацтва у визвольній боротьбі // Вісті комбатанта. – 1967. – № 5-6.
27. Липа Ю. Одеська "Січ" // Українське козацтво. – 1974. – № 2.
28. Липа Ю. Одеська "Січ" // Українське козацтво. – 1979. – № 3-4.
29. Анкулов П. Бойова зміна: Спогади. – Одеса, 1929.
30. Димний О. Вогні. – Харків, 1929.
31. Мелешко Ф. Українське Вільне Козацтво в Глодосах // Українське козацтво. – 1974. – № 2.
32. Остапенко. Боротьба с самостійниками в Глодосах // Годы борьбы 1917–1927. – Елисаветград, 1927.
33. Лимаренко Д. Південно-західний Кіш Вільного Козацтва на Херсонщині // Вісті комбатанта. – 1963. – № 1; Лимаренко Д. Південно-Західний кіш Вільного Козацтва // Українське козацтво. – 1979. – № 3-4.
34. Захарченко П. Вільне козацтво у 1917- 1918 рр. // Історія України. – 1998. – № 21.

SUMMARY

The author of the article attempts to trace the process of organization and activities of the Free Cossacks in the South-West of Ukraine. The social background and the peculiarities of Free Cossacks development in the South-West region are elucidated. The character of the movement and the attitude of different political forces to it are also under consideration in this paper. The special attention is given to the participation of Free Cossacks in the First Ukrainian Bolshevik war and its subsequent fortunes after its liquidation in April-May 1918.